

ÎN TRE STAT ȘI BISERICĂ:
IDENTITATE ȘI ALTERITATE
PRIN CĂSĂTORIILE MIXTE ÎN TRANSILVANIA
(A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SEC. XX)*

Ioan BOLOVAN, Marius EPPEL

IDENTITATEA INDIVIDULUI uman presupune apartenența acestuia la o comunitate religioasă, la o masă etnică, la o națiune, apartenență fie moștenită fie obținută în cursul vieții prin procesul de socializare. Într-o exprimare simplificată, diversitatea etnică a umanității s-a exprimat concurențial prin relația etnologică **noi și ei**, pe care s-a întemeiat și conștiința națională. De pe această bază, mai toate națiunile și-au construit imaginea despre sine, autoreceptându-se, însă, în același timp, studiindu-se și în raport cu **ceilalți**. De-a lungul istoriei, majoritatea popoarelor din Europa Centrală și de Sud-Est au trăit într-o stare de insecuritate cvasipermanentă în ceea ce privește frontierele și ființa lor etnică, identitatea lor confesională. Evident, o atare zestre geopolitică a impregnat urme adânci în conștiința colectivă, fiecare generație inventând și sedimentând clișee, "mentalități și imagini etnice, atât despre sine, cât și despre **ceilalți**, care cu timpul, au devenit norme naturale ale traiului lor cotidian. Suspiciunea față de vecini, teama de alojeni s-au instituit conștient sau nu, în coordonate ale comportamentului etnic. La aceste popoare, grija pentru afirmarea identității naționale a devenit exagerată. Etnicitatea a devenit sinonimă cu supraviețuirea"¹. Într-un asemenea context, rămâne extrem de interesant să reconstituim atitudinilor indivizilor din zona central europeană față de căsătoria mixtă, față de modalitatea care, printre alte mecanisme sociale și politice, putea duce în timp la o alterare a identității sale etnice și confesionale.

Căsătoria a reprezentat, până în modernism cel puțin, modalitatea esențială de formare a unei familii, de legitimare socială a existenței unei instituții de bază din istoria umanității. Prin căsătorie, cuplul format dintr-un bărbat și o femeie, alături de urmașii lor biologici, intra în ciclul cosmic al vieții și al morții. Căsătoria era considerată un act fundamental, sacru, divin, irepetabil, o taină, asemeni nașterii și morții. Căsătoriei i s-a atribuit o atare valoare tocmai pentru a apăra viața familială de capriciile umane, de influențele păgâne, pentru ca familia să-și poată îndeplini rolurile sale economice, sociale, cul-

* Lucrarea a fost elaborată cu sprijinul și în cadrul proiectului de cercetare ID-competiția 2011, cod PN-II-ID-PCE_2011-3-0188, cu titlul: "*Căsătoriile mixte: între exercițiul de toleranță și expresia modernă a indiferenței. 1895-2010*".

turale². Cum au normat Biserica și Statul această problemă, cum au privit locuitorii Transilvaniei la sfârșitul epocii moderne problema căsătoriilor mixte? În dialogul cu fata ei, Persida, pe marginea iubirii acesteia pentru Ignatius (Națl) Huber, Mara (celebrul personaj feminin din romanul omonim scris de Ioan Slavici) mărturisea: “Dumnezeu știe cât m-am gândit eu la voi, cât am ostenit pentru voi, cu câtă inimă v-am purtat de grijă, și nu poate să mă pedepsească atât de aspru. Dacă te-aș vedea moartă, ar fi pierdută toată bucuria vieții mele, dar aș zice c-au mai pățit-o și alte mame ca mine și m-aș mângâia în cele din urmă. Neam de neamul meu nu și-a spurcat însă sângele!”³. În fine, după ce i s-a născut nepotul din legătura celor doi tineri, și se punea problema botezării copilului la biserica romano-catolică, Mara se zbătea într-o mare dilemă: “O durea pe Mara că nepotul ei n-o să fie creștin adevărat, dar recunoștea și ea că numai așa se poate îmblânzi Hubăr cel îndârjit”⁴. Cât este ficțiune, câtă realitate exprimă aceste pasaje din romanul scris de Ioan Slavici în cursul anului 1894? Să mergem mai departe însă și să comentăm alte două pasaje din memoriile scriitorului arădean, scrise cu începere din anul 1924: “Nu trăiau românii împreună, ci alătura cu ceilalți, ce-i drept în bună pace, dar nu împreună. Nu tot așa și eu, deși mama stăruia cu multă hotărâre în gândul că cu străini din același blid să nu mănânci”⁵. De asemenea, cu ocazia pelerinajelor anuale ce se făceau vara, de 15 august, la mănăstirea romano-catolică Maria-Radna, cetele de pelerini treceau chiar prin fața casei din Șiria unde a copilărit scriitorul, ai cărui părinți au fost tentați nu o dată să se alătura acestora. “Pentru tata-bătrân, însă orișice îndemn de felul acesta era păcătos. În gândul lui, plăcută nu putea să-i fie lui Dumnezeu decât osteneala celor ce se duc la vreuna din mănăstirile ortodoxe, deci în adevăr creștinești”⁶. Cu siguranță că asemenea texte, fie ele de ficțiune, fie ele de memorialistică, au o doză mare de adevăr, însă absolutizarea lor nu ne prea ajută în tentativa de a reconstitui un fenomen extrem de complex, cu conotații demografice, etno-confesionale, sociologice, culturale etc. Ce relevanță au pentru istoric textele lui Slavici citate anterior? Firește că asemenea mărturii literare și memorialistice surprind și comportamente demografice reale, clișee și prejudecăți care au influențat în mod decisiv piața matrimonială din Transilvania ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea. În egală măsură, textele lui Slavici surprind o lume în mișcare, atât atitudinile conservatoare ale bunicului scriitorului sau ale Marei în legătură cu amestecul etnic prin căsătorie sau prin adoptarea unor alte practici religioase, sociale etc., cât și deschiderile mentale spre interculturalitate, ilustrate de Persida și de Națl, sau chiar de scriitorul însuși, prin destăinuirile memorialistice sau chiar și prin materializarea în biografia personală printr-o căsătorie mixtă. De altfel, cazul lui Slavici este simptomatic pentru mii și mii de indivizi care au trăit în spații multietnice și pluriconfesionale⁷.

Autoritățile statului dualist dar și toate confesiunile recepte din Ungaria au acordat căsătoriilor mixte și educației religioase a copiilor născuți în cadrul unor asemenea mariaje o atenție sporită. Este un lucru comun faptul că Ungaria, la fel ca și cealaltă jumătate a Imperiului Austro-Ungar, a fost până la prima conflagrație mondială una dintre cele mai eterogene țări ale Europei în privința naționalităților și a confesiunilor: 14 naționalități (numărând fiecare dintre ele cel puțin 10.000 indivizi) ce aparțineau la 7 religii⁸. Realitățile unei Transilvanii multi-etnice și pluri-confesionale au silit autoritățile celor două biserici românești să-și adapteze discursul la necesitățile locurilor, la interferențele etno-confesionale apărute în planul relațiilor cotidiene⁹.

În acest cadrul complex, incidența căsătoriilor mixte nu putea fi trecută cu vederea, nici de autoritățile laice, nici de reprezentanții bisericilor. De altfel, numărul căsătoriilor mixte era apreciat a fi destul de ridicat încă din epocă¹⁰; în aceste condiții, chestiuni precum stabilirea preotului oficiant al uniunii matrimoniale, botezul și educația religioasă a copiilor născuți în astfel de familii mixte, stabilirea competenței tribunalelor ecleziastice matrimoniale s-au situat în prim-planul agendei relațiilor interconfesionale. Legea despre reglementarea unirii Ungariei și a Transilvaniei poate fi considerată un preambul al textelor normative care au încercat să statueze relațiile dintre culte. Prescriind libera exercitare a religiei și autoguvernarea, egalitatea de drept, reciprocitatea între sine și sfera de activitate a confesiunilor religioase recepte, legea XLIII/1868 a enunțat viitoarea legislație a acestor chestiuni într-un mod unitar, atât pentru Ungaria, cât și pentru Transilvania. Unele legi ale anului 1868 în Ungaria dualistă au abordat problematica matrimonială, în tentativa de a stabili noile direcții de urmat în spinoasa chestiune a familiei, de la formarea acesteia până la disoluție. Astfel, luna decembrie a anului 1868 a marcat adoptarea cadrului legislativ care s-a constituit drept bază juridică legală până la sfârșitul secolului XIX, pentru anumite chestiuni ce țineau de sfera matrimonială: articolul de lege XL/1868, „despre puterea de apărare”, promulgat în 5 decembrie în Parlament; articolul de lege XLVIII/1868 „despre procesele divorțiale la căsătoriile mixte”, promulgat în 5-6 decembrie în Parlament; articolul de lege XLIII/1868 „despre relațiile dintre religiile recepte”, promulgat în 8-9 decembrie în Parlament; articolul de lege XLIV/1868 „în privința regulamentului de procedură civilă”, promulgat în 8-9 decembrie în Parlament. Aceste patru acte normative au constituit în legislația maghiară dualistă principalele puncte de referință pentru reglementarea unor aspecte legate de căsătoriile mixte până în 1894-1895¹¹.

Analiza textelor legilor anului 1868 menționate mai sus ne oferă posibilitatea cuantificării acestora în funcție de anumiți parametri. Astfel, legea LIII/1868 „despre relațiile dintre religiile recepte” are un caracter mai pronunțat prescriptiv, în timp ce legile XLVII/1868 „despre procesele divorțiale la căsătoriile mixte” și LIV/1868 „în privința regulamentului de procedură civilă” tratează cu precădere chestiuni de procedură. Unul dintre cele mai controversate texte de lege din anul 1868 a fost cel al legii despre relațiile dintre religiile recepte. Cele 24 de paragrafe ale legii LIII au reunit câteva dintre cele mai problematice aspecte ale relațiilor interconfesionale: trecerea de la o confesiune la alta, înființarea de noi comunități religioase, educația religioasă în armată și în instituțiile statului etc. Mult mai importante din perspectiva matrimonială au fost paragrafele 9-11, care tratau modalitatea de încheiere a unei căsătorii mixte, respectiv paragrafele 12-18, care prescriau educația religioasă a copiilor născuți din căsătoriile mixte. În teorie, legea a pus capăt unor diferende de secole, statuând clar faptul că, în cuplurile mixte confesional, educația religioasă a copiilor nu era prestabilă de niciun contract – au fost anulate astfel reversaliile –, impunând ca fiecare copil să urmeze confesiunea părintelui de același sex: *sexus sexum sequitur*¹².

Un act la fel de important a fost și legea XLVIII/1868 „despre procesele divorțiale la căsătoriile mixte”. Conform lui Moritz Csáky, acesta completa oarecum legea precedentă, despre relațiile dintre religiile recepte, statuând în 3 paragrafe abilitatea tribunalelor ecleziastice de a analiza validitatea legăturii matrimoniale sau de a pronunța sentința de despărțire provizorie sau definitivă. Conform legii, fiecare parte era obligată să

respecte decizia pronunțată de către tribunalul ecleziastic de care aparținea din punct de vedere confesional. Paragraful 2 al legii recunoștea doar jurisdicția tribunalelor ecleziastice ale confesiunilor catolică de rit latin și grec, ale greco-orientalilor, ale credincioșilor celor două biserici evanghelice transilvane și ale unitarienilor. Pentru credincioșii altor biserici (cum ar fi cele două biserici evanghelice din Ungaria) sau a altor persoane care nu se regăseau în acest amplitu mozaic confesional, legea făcea trimitere la jurisdicția tribunalelor civile¹³.

În procesul de normare a fenomenului matrimonial relativ la românii din Transilvania în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reține atenția lucrarea *Prelecțiuni teologice despre matrimoniu, impedimente, procedura, cu respect la teoria e praxa vigente în provincia metropolitană greco-catolică a Albei-Iulia*, întocmită în anul 1875 de Ioan Rațiu, fost profesor de drept canonic la seminarul din Blaj și asesor în cadrul Tribunalului matrimonial de a II-a instanță, care este o lucrare axată exclusiv pe chestiuni de ordin matrimonial, conținând reglementări teoretico-practice de drept matrimonial. Motivația realizării acestei lucrări s-a datorat unor nevoi cât se poate de pragmatice, școlile teologice și forurile matrimoniale resimțind acut lipsa unui manual care să fie adaptat și să corespundă noilor realități din cuprinsul provinciei mitropolitane de Alba Iulia¹⁴.

Lucrarea are o structură echilibrată având o introducere și două părți: *Despre matrimoniu în speță* (partea I) și *Despre procesul matrimonial* (partea a II-a). Introducerea vehiculează mai multe idei însemnate relative la căsătorie, dintre care cea mai importantă este cea privitoare la indisolubilitatea legăturii matrimoniale. Introducerea aduce în atenție și alte aspecte esențiale ale căsătoriei evidențiind, scopurile principale ale legăturii, semnificația majoră a consensului liber exprimat al partenerilor. Partea I, intitulată *Despre matrimoniu în speță* are șase secțiuni, primele trei fiind împărțite pe capitole. Capitolul I al primei secțiuni, *Despre sponsalia*, abordează probleme teoretice, dar și procedurale, în legătură cu logodna. Astfel, este prezentată semnificația logodnei, întemeiată obligatoriu pe acordul liber exprimat al părților. Un spațiu consistent este alocat prezentării formalităților care trebuiesc îndeplinite și urmate de parteneri cu prilejul logodnei. Capitolul II al aceleiași secțiuni, *Despre strigări*, are o structurare asemănătoare cu cea din capitolul anterior, fiind prezentată importanța acestora și procedura care trebuie urmată efectiv. Sunt prezentate, de asemenea, și „cauzele drepte” și „cauzele suficiente” care pot determina dispensarea de la efectuarea strigărilor. Capitolul III, *Despre examinarea sponsilor*, este o sumară trecere în revistă a originii, noțiunii, scopului, perioadei și locului examinării viitorilor soți făcută de către preotul paroh pentru a vedea dacă sunt liberi și apti de căsătorie, dacă au pregătirea religioasă și morală pentru a întemeia o familie. Următoarele două secțiuni, întinse pe 113 pagini, sunt consacrate unei prezentări detaliate și riguroase a impedimentelor matrimoniale (*Despre impedimentele matrimoniale*, *Despre impedimentele impediēnti*). În secțiunea a II-a, pagini importante sunt dedicate impedimentului silei și fricii, realizându-se o clasificare în funcție de anumite aspecte ale acestui gen de piedică: sila fizică, sila morală, sila grea. De asemenea, un spațiu generos este alocat și impedimentelor izvorâte din legăturile de sânge și de afinitate. Lucrarea câștigă la capitolul practic prin faptul că explică foarte detaliat modalitatea de calculare a gradelor de rudenie¹⁵.

Secțiunea a III-a, *Despre impedimentele impediēnti*, realizează o clasificare a impedimentelor subsumate sferei canonice (în număr de șase), și sferei civile (în număr de

cinci). Evident, acestea sunt tratate pe larg în două capitole. Paragraful 47 din capitolul I, aduce în discuție problema impedimentului reprezentat de religia mixtă. Paragraful debutează cu precizarea că, deși, acest gen de legături se aflau în sfera unui impediment împiedicător, totuși, ele erau valide, dar ilicite. Abia mai apoi sunt precizate cauzele pentru care biserica s-a opus căsătoriilor mixte: neglijarea religiei de către partea catolică, posibilitatea creșterii urmașilor în altă religie decât cea catolică, accesul reciproc al partenerilor la sacramentele prevăzute de religia celuilalt, fapt prohibit de biserică. În continuare, au fost prezentate obligațiile celor care au contractat o asemenea legătură matrimonială, partea necatolică trebuind să-și dea acordul în scris că nu va obstrucționa exercitarea liberă a religiei pentru partea catolică și că toți copiii vor fi educați în religia catolică. Partea catolică trebuia să facă eforturi pentru a convinge cealaltă parte să se convertească la catolicism. De asemenea, părțile trebuiau să obțină dispensă de la forurile abilitate în acest sens, deoarece numai așa căsătoria devenea licită. Paragraful se încheie cu precizarea principalelor acte și hotărâri cu caracter normativ, privitoare la căsătoriile mixte, emenate de Sfântul Scaun: instrucțiunea Lambruschini (30 aprilie 1841), instrucțiunea papei Grigore al XVI-lea către arhiepiscopul de Freiburg (23 mai 1846), instrucțiunea papei Pius al IX-lea către episcopate (15 noiembrie 1858)¹⁶.

Modul de tratare al lui Rațiu relevă o atitudine destul de echilibrată față de problematica asistenței preotului în cazul căsătoriilor mixte. Astfel, este amintită atât practica asistenței pasive, considerată ceva mai strictă și întâlnită în alte spații, cât și cea a asistenței active, în uz în spațiul românesc, considerată mai blândă, dar tolerată și ea. În fapt, modalitatea de tratare a lui Rațiu este una echidistantă, textul privitor la căsătoriile mixte cuprinzând în corpul său și directivele venite de la Sfântul Scaun, dar și referințe la vechile practici. Ceea ce se remarcă este faptul că maniera și tonul de tratare a acestor mariaje este cât se poate de echilibrat, comparativ cu tonul mult mai imperativ al scrierilor venite de la Roma, fiind, într-un fel, în concordanță cu realități des întâlnite în spațiul românesc¹⁷.

Implicarea statului austro-ungar în chestiunile matrimoniale a fost determinată, în principal de problema reprezentată de căsătoriile mixte confesional și efectele acestora. În principiu, legea LIII/1868 statuase toate aspectele conexe încheierii acestor mariaje. În practică, problema era complicată de faptul că multe cupluri mixte confesional doreau să evite aspectul divizării familiei în chestiunile religioase. Îngrijorarea Bisericii catolice vizavi de faptul că partenerul necatolic îl putea îndepărta pe cel catolic de la practica confesiunii sale nu era fără bază¹⁸, dar trebuie făcută mențiunea că inclusiv politica Bisericii catolice în această chestiune era una destul de agresivă. Mobilizarea Bisericii catolice pe poziții de ofensivă în chestiunea căsătoriilor mixte confesional era dublată de eforturile de a continua practicile de dinainte de 1868. În perioada de dinaintea dualismului, prin intermediul reversaliilor se avea în vedere ca viitorul confesional al familiilor în care unul din partener era supus Bisericii Romei să fie unul catolic. Legea LIII/1868 pusese în ilegalitate această practică, fără ca însă documentele în sine să dispară efectiv. O dovadă în acest sens este reprezentată de faptul că *Îndreptarul practic* al lui Tit Bud, publicat în 1883, prezenta parcursul istoric al reversaliilor din anul 1841 până în anul 1868. În pasajele următoare, Bud arăta preoților români uniți că ei trebuiau să respecte ordonanțele bisericești, dar totodată le indica faptul că în Ungaria preoților le era interzis de legea din 1868 și de codul penal să încheie respectivele reversalii¹⁹. Altfel spus, autorul lăsa la dispoziția preoților decizia de a aplica legile ecleziastice sau cele civile. Pentru lămu-

riri, în cazul în care preotul avea nevoie de îndrumări, se recomanda apelul la episcopul propriu sau la autoritățile ecleziastice superioare. Iar ierarhii prescriau respectarea instrucțiunilor Sfântului Scaun. O instrucțiune privind căsătoriile mixte, similară celei din 1858, anexă la decretele primului sinod provincial, a fost expediată tuturor episcopilor orientali în anul 1888. În partea sa de deschidere, instrucțiunea prezenta motivația redactării sale: îngrijorarea Sfântului Scaun legată de creșterea numărului de căsătorii mixte în „unele părți orientale”. Aceasta venea să reconfirme faptul că Biserica catolică condamnă posibilitatea ridicată de o căsătorie mixte confesional, anume renunțarea la propria confesiune: „*că prin legături de felul acesta prea ușor se promovează așa numitul indiferentism prea stricăcios în materie religioasă*”. Ceea ce solicita Biserica catolică prin intermediul acestei instrucțiuni era acordarea unor așa-numite „cauțiuni” de către partea necatolică, cum că nu va efectua presiuni asupra partenerului să-și schimbe confesiunea sau că nu se va opune educării lor în religia catolică: „*Din acesta cauză sunt de a se pretinde pe lângă altele de la contrahenți cauțiuni oportune, ca să se delătore pericolul de a se trage la apostatare partea catolică, iar acesta să se îngrijească după puțință de întoarcerea părții acatolice, purtând grijă, ca și pruncii de ambele sexe să se crească în sfințenia religiei catolice. Și fiindcă dreptul natural și ddeesc le pretinde aceste cauțiuni, fără de ele cu nici o autoritate omenească se vor putea cândva permite căsătoriile mestecate*”²⁰. Doar după obținerea acestor cauțiuni, viitorul cuplu putea cere dispensă de la autoritatea ecleziastică competentă. De asemenea, instrucțiunea sfătuia preoții cum să procedeze în condițiile în care tinerii doreau să încheie căsătoria în fața preotului eretic sau schismatic: fiind un păcat înfiorător, partea catolică trebuia avertizată asupra acestui aspect. Cu toate acestea, în cazul în care se întâmpla, părții catolice trebuia să i se explice că preotul schismatic sau eretic reprezenta doar persoana magistratului civil și că o căsătorie încheiată în fața aceluia echivala cu o participare la un act civil. Mai mult, în cazul în care preoții aflau că un cuplu mixt confesional se prezentase în fașa unui preot necatolic, parohul catolic era sfătuit să păstreze tăcerea în cazul în care aprecia că dezvăluirea păcatului ar fi avut efecte mai rele decât tăcerea asupra lui, mai ales dacă fusese semnată anterior o cauțiune. Astfel, atitudinea Bisericii catolice părea să fi nuanțat față de situația anterioară: impunerea reversaliilor duse la o aplicare mai laxă a prevederilor legate de valabilitatea unei căsătorii mixte încheiate de preotul acatolic. În fapt, în Ungaria, instrucțiunea părea să se constituie într-un preambul al legilor civile, al căror spectru era din ce în ce mai prezent la sfârșitul deceniului nouă al secolului al XIX-lea. Prin legile civile asemenea înțelegeri anterioare căsătoriei fuseseră din nou legalizate, iar ceremonia propriu-zisă era un simplu act civil, din perspectiva statului²¹.

În istoria Ungariei, anii 1894-1895 au rămas legați de adoptarea legislației civile sau a „legilor politico-bisericești”, numele sub care au fost consacrate cele cinci legi care au modificat și completat legile cu privire la confesiuni adoptate de-a lungul secolului al XIX-lea. Adoptate în două etape distincte, cele cinci articole de lege au mobilizat atenția întregii societăți din Transleithania, punând în discuție preeminența bisericii, indiferent de confesiune, în domeniul matrimonial. Într-o succesiune temporală, legile XXXI/1894, XXXII/1894 și XXXIII/1894 prescriau căsătoria civilă, stabilirea confesiunii în care urmau să fie crescuți copiii născuți în cuplurile mixte și trecerea matricolelor în administrația statului. Printr-o decizie ministerială, aceste trei acte legislative au intrat în vigoare la 1 octombrie 1895, urmând a fi aplicate pe întreg teritoriul aflat în jurisdicția politică și admi-

nistrativă a Budapestei²². Celelalte două legi care completau noua viziune a guvernului maghiar au fost: articolul de lege XLII/1895 „despre religia izraelită”, prin care iudaismul era recunoscut a fi una dintre confesiunile recepte și se extindeau și asupra celor de rit izraelit unele prevederi ale legii LIII/1868; articolul de lege XLIII/1895 „despre liberul exercițiu al confesiunilor”, prin textul căruia se proclama libertatea religioasă a cetățenilor Ungariei și erau trasate condițiile prin care o comunitate religioasă putea solicita înarticulară sa ca o confesiune receptă²³.

Din perspectiva dezbaterilor care au angrenat întreaga societate civilă din Ungaria, impactul produs de promulgarea efectivă a acestor texte de lege a fost unul însemnat. Mai greu de perceput considerăm a fi impactul real asupra societății, decelarea efectelor reale ale menționatei legi, perceptibil mai ales din cercetări aplicative. În epocă, reprezentanții confesiunilor recepte sau ai celor nerecunoscute legal au luat poziții vizavi de sfera lor de interes; aceste coalizări se regăseau, la o scară mai mică, inclusiv în parlamentul de la Budapesta, în cele două camere ale sale. Cu toate acestea, momentul anilor 1894-1895 a reprezentat doar actul final al unor acumulări de câteva secole. După cum am încercat să arătăm în cadrul studiului de față, normarea chestiunilor matrimoniale în Imperiul austriac, și apoi austro-ungar, a beneficiat, încă din perioada lui Joseph al II-lea, de o atenție deosebită din partea a doi factori de decizie: statul laic și biserica. Epoca iozefină a marcat impunerea statului în chestiunile matrimoniale, pentru ca ulterior biserica, în special cea catolică, să recâștige o parte a teritoriului pierdut la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Întărirea poziției Bisericii catolice a antrenat, inevitabil în durată lungă, o consolidare a rolului tuturor bisericilor recunoscute în Imperiul austriac; fiecare cucerire a Bisericii catolice a avut efecte și asupra celorlalte biserici, mai ales o dată cu impunerea principiului egalității dintre confesiunile recepte, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea²⁴. În analiza dedicată legilor civile din Ungaria, mai multe dintre opiniile cercetătorilor care s-au aplecat asupra problemei au identificat un fir roșu conducător în chestiunea căsătoriilor mixte confesional, normată în următoarele evenimente istorice: 1781 – 1790/1791 (impunerea reformelor iozefine și ulterior, anularea unor prevederi ale acestora, cum ar fi cele referitoare la confesiunea copiilor născuți în căsătoriile mixte), 1841 (Breva papei Grigore al XVI-lea despre căsătoriile mixte), 1848 (proclamarea libertății confesionale și a egalei îndreptățiri), 1868 (legea LIII despre religiile recepte), 1894-1895 (adoptarea legilor civile). Între aceste puncte de reper mai relevante, au mai existat alte momente în care chestiunea a fost abordată, mai ales din perspectiva relației dintre statul austriac/austro-ungar și Biserica catolică, dar cu efecte și asupra celorlalte confesiuni²⁵. Asemenea momente pot fi considerate semnarea concordatului și promulgarea legii pentru căsătoria catolicilor din imperiu – 1856, reglementările din anii '80 și '90 ai secolului al XIX-lea în direcția respectării legii LIII/1868.

Familiiile mixte confesional au reprezentat un procent însemnat în cazul populației românești din Transilvania, punând Bisericile ortodoxă și greco-catolică române în fața necesității de a se pune de acord asupra validității unor asemenea căsătorii. Chestiunea a fost oarecum complicată de faptul că ambele confesiuni considerau reprobabile căsătoriile mixte, dar erau nevoite să le accepte drept realități ale unei societăți pluri-confesionale. Statul austriac a recunoscut îndreptățirea bisericilor de a reglementa această chestiune, dar a fost nevoit, în final, să intervină în mod tranșant, deoarece fiecare biserică considera firesc să apere dreptul credincioșilor săi implicați într-o căsătorie mixtă de a-

și educa copiii în propria lege. Poate cea mai intransigentă în această chestiune a fost Biserica catolică, ale cărei decizii și instrucțiuni emise de-a lungul secolelor XVIII-XIX au fost vehement dezaprobatе de către reprezentanții celorlalte confesiuni din imperiu. Nici chiar patentele lui Iosif al II-lea, unele rămase oficial în vigoare până în 1850, nu au putut oficial reglementa această chestiune. Anul 1868 a reprezentat un punct de reper pentru legislația referitoare la căsătoriile mixte confesionale, atât în Ungaria, cât și în Austria. Fiecare din cele două state a reglementat chestiunea în propriul mod, dar în Ungaria, legea LIII/1868 fiind insuficient aplicată, problema a mocrnit vreme de încă trei decenii, pentru a fi reglementată, în 1894-1895, tot de către stat. Bisericilor nu le-a mai rămas decât să-și adapteze discursul la realitățile impuse de legile XXXI și XXXII din 1894²⁶.

Trebuie precizat că mariajele mixte au reprezentat și continuă să fie o modalitate importantă de creștere sau diminuare numerică a unor comunități, care au implicat consecințe demografice pe termen lung. Evident, acest tip de căsătorie a deținut o pondere mai redusă în ansamblul schimburilor maritale dintre unitățile sociale²⁷. Transilvania a fost și este o regiune multietnică și pluriconfesională. De aceea, atrage cercetătorii, prin diversitatea lingvistică, culturală, instituțională. Atitudinea manifestată în trecut față de căsătorie de români, maghiari, germani, evrei, armeni, slovaci, ruțeni, croați, sârbi, a fost diferită și ține de o multitudine de factori, care se integrează climatului specific al unei epoci și al unui spațiu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Note

¹ Lily Rain, *Familia etnic mixtă. Județul Covasna, Sfântu Gheorghe*, 2001, pp. 16-17.

² Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, 1999, p. 151.

³ Ioan Slavici, *Proză. Povești. Nuvele. Mara*, ediție de D. Vatamaniuc, vol. II, București, 1979, p. 345.

⁴ *Ibidem*, p. 506.

⁵ Ioan Slavici, *Lumea prin care am trecut. Memorialistică. Publicistică*, ediție de Constantin Mohanu, București, 2004, p. 112.

⁶ *Ibidem*, p. 118.

⁷ A se vedea și Ágoston Ferenc, "Căsătoria mixtă sau căsătoria ecumenică", în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica Latina*, 2001.

⁸ László Katus, „Multinational Hungary in the Light of Statistics“, în vol. *Ethnicity and Society in Hungary*, edited by Ferenc Glatz, Budapest, 1990, p. 113.

⁹ A se vedea studiile din volumele *Căsătorii mixte în Transilvania, secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan, Arad, 2005 și *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc, sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. Corneliu Pădurean, Arad, 2006.

¹⁰ Teodor Pavel, „Partidul Popular Catolic, căsătorie civilă și asimilare etnică în Austro-Ungaria la sfârșitul secolului al XIX-lea” în *Annales Universitatis Apulensis Seria Historia*, 7, 2003, pp. 57-58.

¹¹ Conform *Legislația ecleziastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, ediție de texte, studiu introductiv și note de Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Crinela Elena Holom, Editura Centrul de Studii Transilvane, 2009, pp. 51-52 (în continuare *Legislația ecleziastică și laică*).

¹² Conform *Legislația ecleziastică și laică...*, p. 54: paragraful 12 al legii LIII/1868. *Colecțiunea legilor din anul 1868*, pp. 324-325. Proiectul inițial al legii LIII/1868, aparținând lui Eötvös Jozsef, a fost mult mai ambițios decât varianta adoptată în final de Parlamentul maghiar. Intenția ministrului de culte a fost aceea de a degreva complet statul de această problemă, lăsând la latitudinea părinților decizia educării religioase a urmașilor, printr-un contract verbal sau scris. Opoziția protestanților din Parlament, care experimentaseră efectele negative ale reversaliilor, a dus la adoptarea formei consacrate în istorie a paragrafului 12 din lege.

¹³ *Legislația ecleziastică și laică...*, p. 55.

¹⁴ Ioan Rațiu, „Prefațiune”, în *Prelecțiuni teologice despre matrumoniu, impedimente, procedura, cu respectu la teoria e prava vigente in provincia metropolitana greco-catolică a Albeilulie* (de acum înainte, Ioan Rațiu, *Prelecțiuni teologice despre matrumoniu*), Blaj, 1875.

¹⁵ *Legislația ecleziastică și laică...*, pp. 66-67.

¹⁶ *Ibidem*, p. 67; vezi și Cecilia Cârja, Ion Cârja, „Biserica unită, dreptul matrimonial și modernitatea în Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea). Schiță pentru o posibilă analiză de caz: căsătoriile mixte”, în volumul *Căsătorii mixte în Transilvania, secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan, Arad, 2005, pp. 48-49.

¹⁷ *Legislația ecleziastică și laică...*, pp. 67-68.

¹⁸ Vezi Instrucțiunea Congregației de Propaganda Fide cu privire la căsătoriile mixte, din iunie 1858. *Conciliul provincial prim al provinciei bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș ținut la anul 1872*, Edițiunea a II-a, Blaj, 1886, pp. 223-263.

¹⁹ *Legislația ecleziastică și laică...*, p. 81.

²⁰ *Ibidem*, pp. 81-82. Este evidentă intenția Bisericii catolice de a-și lua câteva „garanții” și de a avea o poziție privilegiată în acest domeniu al căsătoriilor mixte.

²¹ *Legislația ecleziastică și laică...*, p. 81.

²² Vezi Legile XXXI/1894 și XXXII/1894. *Codul civil austriac; Legile politico-bisericești din 1894 și 1895*, Blaj, 1895, (în continuare *Legile politico-bisericești...*), p. 109.

²³ *Collectionea legilor din anul 1895*, Budapesta, 1895, pp. 242-256.

²⁴ *Legislația ecleziastică și laică...*, p. 85.

²⁵ Unele aspecte legate de problematica matrumoniilor mixte confesional în viziunea Bisericii ortodoxe române din Transilvania pot fi decelate din poziția ierarhului Andrei Șaguna. În perioada neoabsolutistă, acesta a încercat să obțină o reglementare corectă a relațiilor interconfesionale din partea ministerului de culte austriac. Pe aceeași linie s-au înscris inclusiv o serie de măsuri relative la căsătoriile mixte confesional ale ortodocșilor, comunicate clerului prin intermediul circularelor. Acestea îndemneau preoții ortodocși români să ia măsuri în contra proliferării acestui tip de mariaje. Pentru mai multe detalii, vezi: Mihai Săsăujan, „Decizii bisericești și de stat privitoare la căsătoriile mixte (ortodox – greco-catolice) în deceniul absolutist din istoria Transilvania (1850-1860)”, în *Revista „Tabor” - Revistă de cultură și spiritualitate românească*, I (2008), nr. 12, pp. 20-32.

²⁶ Conform *Legislația ecleziastică și laică...*, pp. 25-26.

²⁷ Gheorghe Șișeștean, *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*, Zalău, 2002, p. 68.